

Хилько Микола Іванович

Доктор філософських наук, професор кафедри політології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-0295-5332>

e-mail: mykola.khylko@gmail.com

НАБУТКИ СУЧАСНОГО УКРАЇНОЗНАВСТВА — ОСВІТІ

Рецензія на навчальний посібник: Крисаченко В. С. Українознавство: гуманітарні виміри: навч. посіб. Київ: Видавництво Ліра-К, 2025. 504 с.

Резюме

Рецензія присвячена аналізу нової книги відомого українського вченого-енциклопедиста — доктора філософських наук, професора, академіка Української академії політичних наук, Академії наук Вищої школи України, Заслуженого діяча науки і техніки України, автора понад 400 наукових праць, серед яких 22 індивідуальні монографії, 11 підручників та навчальних посібників Валентина Крисаченка «Українознавство: гуманітарні виміри: навч. посіб.», яка щойно вийшла у київському видавництві Ліра-К.

У навчальному посібнику проаналізовано феномен України як системної цілісності у просторі і часі, що найкраще може бути передано словами самого автора: «Україна! Вічна і невмируща, вразлива і слабка, самодостатня і горда, незнищенна і героїчна, натуральна і духовна...». У зазначеній праці досліджено еволюцію українознавства від описового до номотетичного етапів наукових дискусій в пошуку істини; висвітлено фундаментальні гуманітарні первні українського народу; продемонстровано осягненню України як цілісної геополітичної та цивілізаційної реальності; окреслені подальші перспективи її утвердження з огляду на екзистенційні виклики, зумовлені геноцидною агресією рашистів проти України і відповідним загрозам для всього цивілізованого світу.

Ключові слова: українознавство, гуманітарна політика, політична нація, український соціум, ідентичність, євроінтеграція, національний спротив, рашизм, російська агресія.

Україна нині знаходиться в епіцентрі боротьби за свободу і незалежність. Глобалізаційні зміни, інтеграція різних регіонів світу в єдине світове співтовариство, геополітичні та економічні трансформації — все це також істотно впливає на Україну. В цьому контексті з'ява навчального посібника «Крисаченко В. С. Українознавство: гуманітарні виміри» є вкрай нагальною і потрібною. Адекватне дослідження засадничих рис України здійснено з урахуванням всієї множини факторів, які помітно впливають на генезу, умови та архетипи буття української нації, Європи та цивілізації загалом. Таким чином, перед нами корпус знань із сучасного українознавства, в якому гуманітарні виміри верифіковані крізь національно-державницькі інтереси та цінності України.

Головну увагу автор приділяє аналізу актуальних проблем, що останнім часом постали перед Україною. Саме в концептуальній площині пошуку механізмів перемоги добра над злом, українського народу над рашизмом і розгортається думка автора рецензованої книги — Валентина Крисаченка. Він цілком свідомий того, що будь-який аналіз цієї складної теми вимагає дослідження в історичній та політичній перспективах і, водночас, потребує взяти до уваги найрізноманітніші актуальні її виміри.

В центрі уваги дослідника перебуває світ українського буття: мова, соціальний та людський капітал, національні цінності, національний характер, консолідаційний потенціал суспільства тощо. І, водночас, аналізується злочинна сутність московського тоталітаризму. Цим визначається концептуальна новизна підходу, запропонованого автором, а саме — дослідження потенціалу України в її протистоянні з ворогом як підвалини перемоги над ним. Цей теоретичний крок власне і дозволяє поєднати власне екзистенційні проблеми з вимірами соціокультурного ґатунку.

Структурно посібник складається з передмови, шести розділів, післямови, переліку рекомендованої літератури та публіцистичного додатку. Це дозволило автору розглянути феномен України як системної цілісності у просторі і часі, певної геополітичної та цивілізаційної реальності.

Виклад основного матеріалу розпочинає розділ 1 «Україна і українознавство», в якому розкриваються можливості наукового пізнання досягнути сутність України та її місце у світі [1, с. 8–30]. В цьому контексті розглядається українознавство як наука про сутність і смисли національного буття, його становлення від описового до номотетичного (закономірного) етапів пошуку істини [1, с. 30–46]. Автор акцентує увагу на множинність та поліваріативність соціальних функцій українознавства, зокрема на таких як: гносеологічна, освітня, інформативна, світоглядна, креативно-мистецька, сакральна [1, с. 46–47].

Розділ 2 «Феномен національного буття» присвячений концептуалізації дискурсу щодо національної парадигми самовираження українського

народу: національний характер, національні цінності та національні інтереси — які у своїй сукупності творять неповторний образ України та українців як феномену світової цивілізації, з його унікальними архетиповими рисами поведінки та дії. Характер при цьому «визначається як успадкована та узвичаєна сукупність рис і норм поведінки та ціннісних орієнтацій цієї суб'єктності, котрі визначають форми і зміст реакцій/відповідей на вплив зовнішніх чинників» [1, с. 50]. Автор акцентує увагу на аналізі чинників формування українського національного характеру, серед яких найголовнішими виділяє наступні: природні, життєдіяльні, геополітичні, культурні, державні та родинні [1, с. 53–63] і окреслює консолідований потенціал національного характеру [1, с. 68–70]. Заслуговує на увагу обґрунтування структури національних цінностей [1, с. 74–79]. Автор наголошує, що національні інтереси України мають конкретно-історичний зміст і визначаються тими об'єктивними умовами існування, котрі і детермінують пріоритети докладання зусиль українського народу.

У Розділі 3 «Українська політична нація» автор розкриває особливості самоорганізації та утвердження українського народу як державотворчої нації. Послідовно викладаються генеза, формування та становлення ідей визвольної боротьби та створення національних держав: Антії, Русі-України, Великого Князівства Литовського, Запорозької Січі, Гетьманщини, УНР, ЗУНР, Української Держави, Директорії, Карпатської України, незалежної Української Держави нинішніх часів [1, с. 119–142]. Зауважується, що в усіх цих процесах визначальну роль відігравав сам народ, спонуканий бажанням захистити власну ідентичність шляхом створення національної держави. Особлива увага приділена формуванню сучасної української політичної нації (1, с. 197–210), формуванню громадянського суспільства [1, с. 142–162], збереження та примноження соціального капіталу, опертя на моральні імперативи людяності, довіри та співпраці [1, с. 162–186].

Автор акцентує увагу і на больових точках руйнування соціального капіталу. Це — зрада, тобто «дії, що мають морально-етичне несприйняття певною етнонаціональною спільнотою та кримінальну відповідальність за порушення існуючих правових норм суспільного життя» [1, с. 174]. Зазначається, що поняття зрада має наступні основні значення: 1) перехід на бік ворога; віроломство, зрадництво; 2) порушення вірності у коханні, дружбі; 3) відмова від своїх переконань, поглядів. «Для повноти та ідентичності соціального капіталу, його збереження загалом, максимальну загрозу становлять наступні формо прояви зради: 1) переродження; 2) запроданство; 3) відступництво» [1, с. 174].

У Розділі 4 «Українська держава» узагальнюється історичний державотворчий досвід України. Автор зазначає, що за свою тисячолітню історію Україна випробувала найрізноманітніші шляхи державотворення,

починаючи від військової демократії скіфів та громадянського суспільства в античних полісах Причорномор'я і завершуючи сучасною парламентсько-президентською республікою [1, с. 211–217]. Їхня ефективність, зазначає автор, може оцінюватися за двома критеріями: по-перше, це збереження власної регіональної, культурної та етнічної ідентичності і по друге — утвердження геополітичних та цивілізаційних домагань України у світі.

Досить ретельно підходить автор до аналізу наскрізної теми розділу, яка визначає фундаментальні підвалини життя народу і держави — її конституційного устрою усіх питомих національних українських держав — від Магдебурського права, Переяславських угод 1954 р., Конституції Пилипа Орлика 1710 р. — до Основного Закону України 1996 р. [1, с. 217–241] та його зневажання московською ордою. В умовах широкомасштабної російської агресії проти України, автор застерігає вищу законодавчу владу держави, що «поряд із збройним супротивом ворогу, необхідно уникнути в здійснюваних реформах децентралізації управління та місцевого самоврядування спокуси порушити конституційний устрій України як соборної та унітарної держави» [1, с. 249].

Послідовно розкриваються структурованість та системність соціуму, наявність в ньому ліній розмежування та взаємодії, принципів та засад формування громадянського суспільства, відповідальності держави перед своїми громадянами. «Засадничою умовою взаємодії влади і громадянського суспільства є постійна практика комунікативного дискурсу між обома сторонами» [1, с. 305].

Наступний, 5 розділ, присвячений феномену української мови: її генезі, історичній долі, утвердженню в незалежній Україні. «Мова, — зазначає вчений, — один із найвеличніших набутків *Homo sapiens*. Це — полісимфонія буття людини: здатність людини говорити, висловлювати свої думки і сподівання; сукупність звукових знаків всередині певної спільноти для ідентифікації певних явищ та об'єктів буття; виокремлення певних термінів, понять та загальноприйнятих правил їх комбінування для надання їм смислів та значень; озвучення власного ставлення до реальності, явної чи метафізичної [1, с. 307]. Окреслено широку палітру походження та особливості функціонування української мови — від стародавніх часів до сьогодення, що вона витерпіла страшне лихоліття татарщини, пережила утиски Польщі, перенесла деукраїнізацію Москви, та все ж, дійшла до нас чистою, свіжою, музичною, незаплямованою, справді щирослав'янською мовою [1, с. 307–337].

Особливу увагу звернено на сучасний стан функціонування української мови як державної, актуалізованого у зв'язку з політикою лінгвоциду російського агресора. Процеси дерусифікації та декомунізації в цьому контексті повинні відіграти виключну креативну роль у справі очищення українського світу від маркерів та матриць тоталітаризму [1, с. 7, 347–377].

І «перемога над рашизмом, утвердження української мови як державної набуває невідпорного імперативу подальшого сталого і вільного європейського поступу України» [1, с. 377].

Матеріали підсумкового, шостого розділу «Україна і демократичний світ» присвячені архіважливому питанню — інтеграції України в європейський та світовий цивілізаційний простір. Зазначається, що сучасна Україна переживає один із найскладніших періодів своєї історії. З одного боку, збулася віковична мрія українського народу про вивільнення від іноземного гніту та здобуття державної незалежності, з іншого — постали численні виклики та загрози її існуванню, пов'язані як з внутрішніми пострадянськими реліктами, так і відвертими зовнішніми зазіханнями на її суверенітет та територіальну цілісність. В таких умовах проблемою загальнонаціонального значення є обрання таких стратегій та пріоритетів розвитку держави, котрі б максимальним чином відповідали національним інтересам України. І центральне місце серед, як справедливо зауважує вчений, займає відповідь на питання, який тип держави ми вибудовуємо, яку форму політичної системи управління ми утверджуємо для нинішніх і майбутніх поколінь. І відповідає: «В контексті євро інтеграційного дискурсу України, консолідована форма демократії постає оптимальним стратегічним пріоритетом транзитивних змін в Україні... та інструменталізація її намірів подальшої євроатлантичної (НАТО) та євро союзної (ЄС) інтеграції» [1, с. 378].

Водночас, зазначає автор, існує низка проблемних питань, на шляхи та механізми розв'язання яких звернено особливу увагу. Україна знову змушена відстоювати свій цивілізаційний вибір. «Азійська матриця буття продовжує тяжіти над її гуманітарним простором, і для цього її головний репрезентатор — Росія, не грабує ніякими засобами для її повної імплементації Україні. Натомість Україна, вперто і наполегливо відстоює свій європейський вибір, і в цьому знаходить розуміння як переважної більшості населення країни, так і міжнародної спільноти» [1, с. 434].

Автор обґрунтовує, що до парадигмальних європейських цінностей віднесено українську цивілізаційну ідентичність (духовність), державний суверенітет та територіальну цілісність України, високий рівень людського розвитку, демократичність суспільства, повноцінні стандарти життя, гендерну рівність та ін. В свою чергу, концентрами євроінтеграції постають: подолання артефактів тоталітарного суспільства; український шлях у становленні системи цінностей; громадянське суспільство та державні інституції: синергія взаємодії гілок влади в євроінтеграційному процесі; формування колективної пам'яті та переосмислення минулого України в європейських контекстах. Особлива увага звернена на втілення євроцінностей в освітній процес, динаміку процесів демократизації та декомунізації, культурної та мовної політики, міжетнічних та міжконфесійних взаємин тощо.

Підсумкові узагальнення посібника означені як «Український світ: ідентичність, виклики та утвердження». В посібнику підкреслено, що протягом практично всієї своєї минувшини Україна і українство постійно стикалися із запереченням своєї самодостатності та ідентичності, вкрай гострою вона існує і в наші дні, коли оскаженілий рашизм знову, в котрий раз, нахабно і цинічно відкидає сам факт нашого існування, прагнучи зітерти Україну з лиця Європи. А тому, чинячи гідний спротив агресору, світ повинен знати саме Україну, а її громадяни — усвідомлювати національну гордість за свою країну, відчувати свою приналежність до великої нації, однієї з найдавніших у світі, яка зробила чималий внесок у європейську цивілізацію. В цьому контексті звернення до феномену українського світу як мультиверсуму національних цінностей, як об'єктивної онтологічної реальності у матеріальній та метафізичній данностях, невід'ємної складової європейської цивілізації тощо, набуває важливого значення в інституалізації духовно-практичної парадигми нашого прагнення до свободи і незалежності.

В якості ілюстративного матеріалу, в додатку розміщені авторські публіцистичні роздуми з означеної проблематики, оприлюднені в 2017 — 2019 роках на шпальтах часопису «Дзеркало тижня». В центрі уваги В. Крисаченка — спростування спекулятивних московських наративів про українське минуле та сьогодення, розкриття підступних антидержавних дій «пятої» колони рашистів в сучасній Україні.

Загалом рецензований навчальний посібник виконаний на високому професійному рівні і є якісним зрушенням у розвитку українознавства загалом. Для системи освіти запропоноване керівництво з українознавства має виконати функцію системного, комплексного вивчення феномену України у просторі і часі. Як за своєю новизною так і за матеріалом, охопленим ним, посібник стане у нагоді як для фахівців, які досліджують дану проблематику, так і для всіх, хто цікавиться актуальними проблемами сьогодення. Особливо необхідно наголосити на практичному значенні здійсненого дослідження. Навчальний посібник є потрібним і корисним не лише для системи освіти, але й вищих органів влади, зокрема законодавчої та виконавчої її гілок. Напрацювання автора можуть бути корисними для підготовки відповідних політико-правових документів у Верховній Раді України, визначенні стратегії національного поступу України.

Список посилань

Крисаченко В. С. Українознавство: гуманітарні виміри: навч. посіб. Київ: Видавництво Ліра-К, 2025. 504 с.

References

Krysyachenko, V. S. (2025). *Ukrainian Studies: Humanitarian Dimensions*. Kyiv: Lira-K Publishing, 504 p.

Mykola Khyhlo

*Doctor of Sciences in Philosophy, Professor of the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)*

<https://orcid.org/0000-0002-0295-5332>

e-mail: mykola.khyhlo@gmail.com

**ACHIEVEMENTS OF MODERN UKRAINIAN STUDIES IN
EDUCATION**

*Review of the Textbook: Krysyachenko V. S. Ukrainian Studies:
Humanitarian Dimensions. Kyiv: Lira-K Publishing, 2025. 504 p.*

Abstract

This review is dedicated to the analysis of a new book by the prominent Ukrainian scholar and encyclopedist — Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Academician of the Ukrainian Academy of Political Sciences, the Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, author of more than 400 scientific works including 22 individual monographs and 11 textbooks and teaching manuals — Valentyn Krysyachenko. *Ukrainian Studies: Humanitarian Dimensions*, recently published by Lira-K in Kyiv.

The textbook analyzes the phenomenon of Ukraine as a systemic whole in space and time, best captured in the author's own words: «Ukraine! Eternal and immortal, vulnerable and weak, self-sufficient and proud, indestructible and heroic, natural and spiritual...»

The work explores the evolution of Ukrainian Studies from descriptive to nomothetic stages of scientific discourse in the pursuit of truth. It highlights the fundamental humanitarian foundations of the Ukrainian people; presents Ukraine as a coherent geopolitical and civilizational reality; and outlines the prospects for its affirmation in the face of existential challenges posed by the genocidal aggression of the Russian invaders against Ukraine and the corresponding threats to the entire civilized world.

Keywords: Ukrainian Studies, humanitarian policy, political nation, Ukrainian society, identity, European integration, national resistance, rashism, Russian aggression.

Стаття- рецензія надійшла до редакції 01.03.25

© Хилько М. І., 2025